

KAPITTEL 3

Barns deltakelse som en vilje til ikke å la seg styre

Cathrine Grimsgaard

Høgskolen i Innlandet

Abstract: The chapter gives priority to children's voices as 'counter-conduct'. This is done by analyzing a narrative that describes an event, which takes place in a conversation group for children who have mentally ill and/or addicted parents. A central topic in the interpretation is how children who refuse to take part in activities organized by the professional group leaders, are to be understood. The claim is that the refusal should not be interpreted as a sign of immaturity or developmental disorder, but rather that the children convey a richer variety of life experiences than professionals normally are aware of. The article concludes that the 'counter – conduct' found in children's voices, can reveal knowledge about children's being in the world, that is usually hidden from adults.

Keywords: Children's voices, counter-conduct, children's life experiences

Innledning

Tema for kapittelet er barns stemmer som counter-conduct. Med utgangspunkt i en fortelling som er hentet fra mitt doktorgradsarbeid (Grimsgaard, 2020), der jeg var deltakende observatør i syv samtalegrupper for barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, vil jeg argumentere for at når barn øver motstand mot å underkaste seg de krav eller forventninger voksne stiller til dem, behøver ikke dette å bety at barna vil være vanskelige, at de er umodne eller uoppdragne. Det kan like

Sitering: Grimsgaard, C. (2022). Barns deltakelse som en vilje til ikke å la seg styre. I I. M. Lid & T. Wyller (red.), *Makt, motmakt og praksis. Bidrag til kritisk refleksjon innen diakoni og velferd* (Kap. 3, s. 67–86). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.167.ch3>
Lisens: CC BY-NC-ND

gjærne være at barna prøver å si fra at de opplever livsvilkårene sine på en annen måte enn de voksne ser ut til å legge til grunn.

Det jeg særlig ønsker at leseren skal legge merke til, er at det er gjennom å analysere en konkret samhandlingssituasjon, der to barn tydelig sier ifra at de ikke deler de profesjonelles forståelse av hva de bør holde på med i samtalegruppen, at jeg har fått denne innsikten. Et fenomen voksne ofte ser på som noe uønsket og negativt, har fått en positiv, produktiv betydning. Samtidig er det viktig å understreke at min intensjon ikke er å bidra til en romantisering av barn og deres handlinger. På samme måten som voksne kan også barn i gitte situasjoner være både urimelige, vriene og vrang. Dette behøver ikke å ha noe med counter-conduct   gjøre. Counter-conduct forutsetter *både* tilstedeværelse av en styringsform som prøver å påvirke barna til å tenke og handle på bestemte m ter, og barn som ikke aksepterer å bli styrt på denne måten, som ønsker å tenke og handle annerledes.

I det følgende vil jeg først redegjøre for samtalegrupper som et profesjonelt hjelpetiltak rettet mot barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre. Deretter vil jeg beskrive og fortolke fortellingen fra mitt doktorgradsarbeid. Som ressurser i dette arbeidet vil jeg benytte mine egne erfaringer fra deltakende observasjon, manualene som lå til grunn for arbeidet i samtalegruppene jeg har observert, samt perspektiver fra Foucaults maktforståelse. Jeg vil særlig trekke veksler på den styringsformen han betegner som pastoralmakten.

Bakgrunn

Tradisjonelt har barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre mottatt lite støtte fra hjelpetjenestene. Det har i hovedsak vært foreldrene og deres problemer som har vært i sentrum for de profesjonelles oppmerksomhet (Almvik & Ytterhus, 2004; Grøsfjeld, 2004; Hestmann et al., 1995; Mevik & Trymbo, 2002; Solberg, 2003; Östman, 2008). De siste tiårene har det imidlertid oppstått en økt erkjennelse av at n r en eller begge foreldrene er langvarig psykisk syke eller er avhengig av illegale rusmidler eller alkohol, påvirker dette livskvaliteten til barna deres på en negativ måte. Det har utviklet seg en forståelse

av at barna kan ha behov for mer hjelp og støtte enn de så langt har fått (Aamodt & Aamodt, 2005; Helsedepartementet, 2003; St.prp. nr. 63, (1997–98); St.meld. nr. 25, (1996–97)). Som resultat av denne kunnskapen er det i dag bred enighet i faglige og politiske miljøer om at barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, kan ha nytte av å snakke med noen om det som skjer i familien deres, og at helse- og sosialarbeidere i så måte bør spille en betydningsfull rolle. Et av hjelpetjenestenes viktigste tiltak overfor barna er derfor ulike former for samtaletilbud.

Samtalegrupper er et hjelpetiltak som primært henvender seg til barn i alderen 8–12 år. Det er organisert som aldersdelte grupper ledet av to gruppeledere. Barna møtes ukentlig eller annenhver uke over en periode på åtte til tolv ganger. Gruppetilbud som brukes mye, er SMIL-grupper, utviklet av Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring ved Oslo Universitetssykehus, Mestringsgrupper, utviklet av organisasjonen Voksne for barn, og BAPP-grupper, som drives i samarbeid mellom barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling på Levanger sykehus og kommuner i Møre og Romsdal og Trøndelag. SMIL står for Styrke og mestring i livet (Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring, 2011). BAPP står for Barn av foreldre med avhengighets- og psykiske problemer (Rimehaug & Helmersberg, 2015). Det overordnede målet med virksomhetene er å hindre at barn med psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre selv utvikler problemer. Ifølge manualene bygger arbeidet på psykoedukative eller psykopedagogiske prinsipper. Temaer det skal fokuseres på, er hva psykisk sykdom og rusavhengighet er, hva sykdommene kan gjøre med foreldrene og barna og hvordan hverdagen kan arte seg når en eller begge foreldrene er psykisk syke eller ruser seg. Det legges vekt på at informasjonen skal gis på en måte som kan hjelpe barna å forstå at det ikke er deres skyld at foreldrene er psykisk syke eller ruser seg, og at det ikke er noe de kan gjøre for at foreldrene skal bli friske. Barna skal også bli bevisste på hvem de kan henvende seg til når de trenger støtte, trøst eller hjelp, og at de er selvstendige individer som har sine egne rettigheter og behov. De har rett til å ha det bra selv om foreldrene har det vanskelig (Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring, 2011; Voksne for barn, 2008).

Empiri

Som ledd i mitt doktorgradsarbeid (Grimsgaard, 2020) var jeg i tidsrommet 2011–2013 deltakende observatør i syv samtalegrupper for barn med psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre. Jeg hadde også samtaler med barna som deltok i gruppene, og de profesjonelle som ledet dem. Formålet var å undersøke hvilke muligheter barn som deltar i samtalegrupper får til å stå fram som selvstendige meningssøkende og menings-skapende subjekter. Til sammen deltok 50 barn og 15 gruppeledere i studien. Barna var i aldersgruppen 7–12 år. Jeg var til stede i gruppene i omtrent 200 timer.

Barn er sett på som en spesielt utsatt og sårbar gruppe når de deltar i forskning. For å ivareta barnas konfidensialitet valgte jeg å ikke lagre personidentifiserbare opplysninger. Jeg brukte derfor ikke lyd- eller billedopptak i forbindelse med observasjonene. I stedet skrev jeg ned det jeg hadde sett og hørt umiddelbart etter hver gruppesamling. Notatene ble så renskrevet gjentatte ganger til de framstod som sammenhengende tekster. Gjennom analyse av tekstene utarbeidet jeg senere ni fortellinger. De beskriver konkrete samhandlingssituasjoner der barn formidler erfaringer, tanker og følelser som *ikke* blir gjort til tema i den videre samhandlingen. Det er en av disse fortellingene jeg nå vil beskrive og analysere.

«Vi vil ikke lage sånne krakker – vi synes de er stygge»

Gruppelederne samler barna i en ring og ønsker velkommen til gruppesamlingen. De sier at i dag skal alle få snekre hver sin krakk. Den ene gruppelederen forteller at hun og mannen har brukt mye tid på å samle stokker i skogen og kutte dem opp til passende emner. Hun viser fram en krakk hun har laget, og sier det er sånn krakkene skal bli. Hun forteller at det var ganske mye jobb å lage krakken. Hun tror at barna vil komme til å trenge flere ganger for å bli ferdige med sine. Etter hvert som krakkene blir ferdige, skal de få lage en matte av tovet ull som de kan legge på dem. Da kommer de til å bli gode å sitte på. Gruppelederen

sier at barna kanskje kan ha krakken de lager på rommet sitt. Det tror hun vil bli fint.

Snekkerarbeidet skal foregå utendørs. Alt er gjort klart. På bakken ligger hauger med emner, hammere og spiker. Barna kan bare forsyne seg. De fleste er raske til å finne det de trenger, og setter i gang. De voksne hjelper til med å holde stokkene så barna skal greie å slå inn spikerne selv. Fordi det er flere barn enn voksne, hender det at barna må vente på tur. Da leker de i trær og busker, eller koser med noen kattunger som tumler rundt. Høstsola varmer, og stemningen er god. Barn og voksne arbeider ivrig sammen. En av gruppelederne har med seg et kamera. Hun tar bilder av ett og ett barn. Sakte, men sikkert tar krakkene form.

To brødre, Emre og Hakan, står litt i utkanten og ser på det som skjer. Når gruppelederne ber dem om å komme, svarer de nei. De sier at de ikke vil. De vil heller leke og kose med kattungene. Emre sier han ikke liker sånne krakker. Hakan sier at han synes de er stygge. De passer ikke inn i leiligheten der han og broren bor. Guttene løper av sted for å hoppe i høyet. Gruppelederne tar en pause i snekringen. De snakker sammen om hva de skal gjøre med det at brødrene ikke vil. Snekringen var tenkt som en positiv aktivitet alle skulle være med på. Det var ikke meningen at barna skulle kunne velge om de ville delta. De roper på guttene og ber dem om å komme. Emre og Hakan svarer at de ikke vil. De kommer uansett ikke til å lage krakker. De gjemmer seg bort og prøver å unngå gruppelederne når de kommer for å hente dem.

Gruppelederne snakker sammen om hvordan brødrene har det hjemme. Begge foreldrene er psykisk syke. Emre og Hakan er mye overlatt til seg selv. De bruker det meste av fritiden sin på dataspill og er ikke vant til at noen stiller krav til dem. Gruppelederne blir enige om at brødrene ikke kan slippe å være med på aktiviteten. Det vil være bra for dem å erfare at det finnes voksne som forventer noe av dem. Det vil også være fint for dem å se at de er i stand til å sette seg et mål, og gjennomføre det. Gruppelederne sier også til hverandre at de tror at foreldrene kommer til å bli stolte av guttene sine når de kommer hjem med så fine krakker. De kommer sikkert til å gi dem ros. De sier

til Emre og Hakan at de ikke har noe valg. De må lage hver sin krakk. Brødrene gir seg. De sier det er greit. De skal lage krakker, men de vil *ikke* ha dem med hjem.

Barna blir ferdige med krakkene like før jul. Gruppelederne sier at de kan få lov til å ta dem med hjem. Det kan jo hende at noen vil gi krakken sin bort i julegave. Emre og Hakan sier at de ikke skal ha med sine. De gjentar at krakkene ikke passer der de bor, og at de synes de er skikkelig stygge. Gruppelederne sier at guttene kan få velge. De kan godt la krakkene stå igjen i grupperommet, men de tror det vil være best for dem at de bestemmer seg for å ta krakkene med. Da kan de vise foreldrene hvor flinke de er. Foreldrene kommer sikkert til å bli veldig stolte. Gruppelederne sier også at alle de andre barna skal ha sine krakker med. Igjen gir brødrene seg. De legger krakkene inn i bilen når de skal dra fra gruppen. Noen dager senere ser en gruppelederne faren til Emre og Hakan kaste begge krakkene i en søppelcontainer.

En aktivitet som har som formål å gi barna en positiv mestringsopplevelse

Fortellingen beskriver en aktivitet som har som formål å gi barna som deltar, en positiv mestringsopplevelse. De skal erfare at de er i stand til å sette seg et mål og gjennomføre det. Gruppelederne har brukt mye tid på å forberede aktiviteten. De framstår som glade og forventningsfulle når de introduserer den for barna. Engasjementet ser også ut til å smitte. De fleste barna setter raskt i gang. Etter en stund oppdager gruppelederne imidlertid at det er to barn som ikke deltar i aktiviteten. De holder seg for seg selv og sier klart og tydelig ifra at de ikke vil være med. De gjør seg også utilgjengelige ved å løpe og gjemme seg når gruppelederne kommer for å snakke med dem. Gruppelederne spør ikke barna hvorfor de ikke vil være med, men øver i stedet et sterkt press for å få dem til å ombestemme seg. Til slutt gir barna opp. De aksepterer å bli med på snekringen, men gjør det samtidig klart at de ikke vil ha krakkene de lager med hjem. Den dagen krakkene er ferdige, gjentar situasjonen seg. Heller ikke denne gangen ber gruppelederne barna om å fortelle hva som er grunnen til at

de ikke vil ha krakkene med, men presser dem i stedet nok en gang til å ombestemme seg.

Som observatør ble jeg engasjert i aktiviteten på flere forskjellige måter. Fordi det var behov for voksne som kunne hjelpe til når barna skulle slå inn spiker, var det naturlig å tilby seg. Det var hyggelig å gjøre noe praktisk sammen med barna, og jeg så hvor fint de hadde det. Jeg tenkte på mine egne barn, på hvor glade og stolte de har vært når de har kommet hjem med ting de har laget, og så for meg barna i samtalegruppen i den samme situasjonen. Det tok tid før jeg oppdaget Emre og Hakan, og konflikten de hadde med gruppelederne. Slik situasjonen framstod for meg, dreide den seg om en uenighet om hva guttene skulle holde på med mens de var i gruppen. Dette var noe jeg også hadde observert før. Emre og Hakan skapte ofte problemer. De satt urolig under måltidene og sa at de ikke likte maten som ble servert. De snakket i munnen på gruppelederne og sloss og kranglet med de andre barna. De kom uten yttertøy og i tynne sko når de skulle ut og ake en kald vinterdag. Samtidig som gruppelederne sa at de syntes synd på guttene, ga de også uttrykk for at de opplevde væremåten deres som problematisk. Emre og Hakan ødela aktivitetene de hadde forberedt, og gjorde at det ble vanskelig å skape en god og hyggelig atmosfære.

Etter en stund oppdaget jeg at gruppelederne hadde lyktes med å overtale Emre og Hakan til å være med på aktiviteten. Når de først hadde akseptert dette, så de ut til å være like ivrige til å snekre som de andre barna. De laget også to fine krakker. Om de gjorde det av glede eller plikt, tenkte jeg ikke så mye på. For meg forsvant hendelsen fra oppmerksomheten som en av flere episoder. Det var først den dagen barna skulle ha krakkene med hjem, at jeg igjen begynte å tenke på den. Krakkene hadde som sagt blitt veldig fine. Jeg tok det for gitt at Emre og Hakan skulle ha dem med. Derfor ble jeg overrasket over hvor tydelig de sa fra at det skulle de ikke. Jeg husket at de hadde sagt det samme på en like tydelig måte en gang før, og undret meg på hvorfor det var så viktig for dem at krakkene ikke skulle komme hjem. Hva handlet motstanden deres egentlig om? Jeg undret meg også over hvorfor gruppelederne ikke spurte brødrene om hva som var grunnen til at de ikke ville ha krakkene med, og hvorfor det syntes å være så viktig å overtale dem.

Fokus for den videre analysen

Når jeg i etterkant av aktiviteten vet hva faren til Emre og Hakan gjorde med krakkene sønnene hadde laget, er det lett å se motstanden deres som et forsøk på å unngå å komme i en slik situasjon. Det virker også rimelig å anta at en god løsning på konflikten de hadde med gruppelederne, ville vært at gruppelederne forsikret dem om at de ikke trengte å ta krakkene de laget med hjem. I en samtale jeg hadde med gruppelederne noen uker etter aktiviteten, ga de uttrykk for at det faren til Emre og Hakan hadde gjort, var en stor tankevekker for dem. De fortalte at de egentlig visste at både Emre og Hakan og flere av de andre barna som deltok i gruppen, flere ganger hadde erfart at når de kom hjem med ting de hadde laget, var foreldrene enten likegyldige eller rakk ned på dem. Gruppelederne sa at de trodde dette var hendelser som var veldig skadelige for barna. Derfor hadde de diskutert om det var riktig å sende ting barna laget med hjem. De ønsket ikke å sette noen av dem i en vanskelig situasjon. Når de likevel valgte å gjøre det, var det fordi de mente at det også kunne føre til noe positivt. Det kunne føre til at foreldrene ble mer bevisste på hvor flinke barna deres var, og at de begynte å gi dem oppmerksomhet og ros.

I samtalegruppene jeg har vært til stede i, var det samtidig ikke bare Emre og Hakan, men også en rekke andre barn som på forskjellig måter ga uttrykk for at de ikke ønsket å delta i aktivitetene gruppelederne organiserte. Noen sa at de syntes aktivitetene var dumme og kjedelige. Andre sa at de syntes gruppesamlingene inneholdt for mye program. De ønsket å bruke tiden de var i samtalegruppene til å gjøre ting de selv fant på, eller til bare å være sammen. Det var også barn som sa at de ikke ønsket å delta i gruppesamlingene i det hele tatt. De ville bruke fritiden sin til noe annet.

I samtaler jeg hadde med gruppelederne, ga de uttrykk for at de opplevde denne formen for motstand som et stort problem. Den forstyrret dem i arbeidet og gjorde at det ble vanskelig å gjennomføre gruppesamlingene på en hyggelig måte. Noen sa at de trodde at de barna som var mest utfordrende å ha med å gjøre, ikke var modne nok til å gå i gruppe. Andre antydte at barna kunne være så skadet av livet de levde, at de ikke var i stand til å delta i den formen for sosialt fellesskap samtalegrupper representerer. En gruppeleder fortalte om en gutt hun hadde spesielt

mange konflikter med. Hun sa at hun flere ganger hadde tatt seg i å tenke at gruppesamlingene ville vært mye bedre hvis han ikke hadde vært der. I noen samtalegrupper var det også barn som ble oppfattet som for *enkle* å ha med å gjøre. De gjorde det gruppelederne ba dem om, men tok sjelden eller aldri selvstendige initiativer. I samtaler med meg ga gruppelederne inntrykk av å mene at det også heftet noe negativt ved disse barna. De beskrev dem som overregulerte og overtilpassede, som barn som hadde altfor dårlig kontakt med eget følelsesliv.

Det er tankevekkende å legge merke til at når det er barn som ikke deltar i gruppesamlingene på den måten gruppelederne har sett for seg at de skal, synes gruppeledernes umiddelbare forståelse å være at det er barna, og ikke gruppesamlingene, det er noe galt med. Det kan se ut som om det finnes en uuttalt norm for hvordan barn som deltar i samtalegrupper bør tenke og oppføre seg, og at barn som bryter med denne normen, blir forstått å være bærere av egenskaper som gjør deltakelsen deres uønsket. I lys av dette kan det være grunn til å se nærmere på om det finnes andre måter å forstå motstanden til Emre og Hakan på, enn det jeg så langt har argumentert for. Jeg tenker da ikke på om de kan ha hatt andre motiver for å handle slik de gjør, men på de reaksjonene motstanden deres skaper. Hvorfra kommer forestillingen om at det er noe galt med de barna som ikke oppfører seg slik gruppelederne forventer? Og hvorfor synes denne forestillingen å være så kraftfull at den får gruppelederne til å se bort fra den kunnskapen de har om at flere av barna i gruppen har erfart at foreldrene rakker ned på eller ødelegger ting de har med seg hjem?

Barns deltakelse som en vilje til ikke å la seg styre

Et av Foucaults viktigste bidrag til vår forståelse av menneskelig samhandling er hans kritikk av det tradisjonelle synet på makt som noe undertrykkende, noe som virker ovenfra og ned, og som enkeltpersoner eller grupper besitter i kraft av sin posisjon. Foucault (1999a, s. 103–105) hevder at i moderne liberale samfunn, der alle formelt sett har de samme sosiale og politiske rettighetene, kan ikke borgerne styres ut fra en slik logikk. De må styres på en måte som både er egnet til å ivareta den

enkeltes autonomi, og til å kontrollere og regulere. Han beskriver det sosiale livet som et nettverk av relasjoner der makt ikke er noe enkeltpersoner eller grupper eier, men et skiftende og bevegelig styrkeforhold som befinner seg *mellom* mennesker som samhandler. Den måten makt virker på, er ved å få individene til å styre seg selv gjennom at de, bevisst eller ubevisst, tilpasser sine handlinger og tenkemåter til det som er maktens vilje (Foucault, 1983). For Foucault er makt således både noe som utøves på subjektene, og som subjektene utøver på seg selv.

Drivkraften i maktutøvelsen er det som til enhver tid blir regnet som gyldig kunnskap innenfor et samfunnsområde; det Foucault betegner som diskurser (Foucault, 1999b). Diskursene får oss til å betrakte noen kunnskaper som sanne og pålitelige, og andre som falske og upålitelige. De legger føringer for hva det er mulig å si, hvem som har mulighet til å snakke, og med hvilken legitimitet. På denne måten er det tett forbindelse mellom makt og kunnskap. Foucault (1999a) beskriver de to fenomenene som uatskillelige. Han sier at det ikke finnes maktrelasjoner uten at det dannes et kunnskapsfelt. Samtidig finnes det ikke kunnskap uten at det dannes en maktrelasjon. Ifølge Foucault er denne gjensidige påvirkningen helt sentral når det gjelder å forstå hvordan vi mennesker formes som subjekter. Det å bli et menneskelig subjekt er å oppleve seg på bestemte måter, gjennom å underlegge seg bestemte former for kunnskap om seg selv.

Som relasjonelt fenomen kan makt bare studeres i sin utøvelse – i konkrete, observerbare relasjoner. Det interessante er da ikke hvem som har makt, og hvem som ikke har det, men hva slags maktrelasjoner som er i spill, og hvilke styringsformer som benyttes. I sine maktanalyser beskriver Foucault forskjellige styringsformer, som opererer ut fra ulike logikker. Pastoralmakten er en av dem (Sander et al., 2016). Ifølge Foucault representerer den en styringsform som er særlig framtrædende i vår moderne velferdsstat. Den har sin opprinnelse i kirkens organisasjon, der pastoren ble sammenlignet med en hyrde som hadde som oppgave å lede flokken som helhet, og det enkelte individ, fram til evig frelse. I de moderne sekulære samfunn er det ikke lenger pastoren som er den fremste utøveren av pastoralmakten, men representantene for de menneskebehandlerne profesjoner, som leger, sykepleiere, psykologer, sosialarbeidere og pedagoger.

De er velferdssamfunnets eksperter og har tatt over oppgaven med å sikre den enkelte, og samfunnet som helhet, en trygg og god framtid.

Samtidig understreker Foucault at makten aldri vil være total. For at det skal være snakk om makt, må det være valgmuligheter. Hvis det ikke finnes måter å komme seg unna maktutøvelsen på, er det ikke snakk om en maktrelasjon, men en voldsrelasjon (Foucault, 1999a, s. 106). Det ligger også i maktens logikk at den som blir styrt, alltid kan ønske å handle annerledes. Ellers hadde det ikke vært nødvendig å styre (Gallagher, 2008). Maktutøvelsen er derfor uløselig knyttet sammen med spørsmålet om hvordan det er mulig å ikke bli styrt, eller å bli styrt på en annen måte (Eliassen, 2015, s. 202). Foucault understreker at denne motmakten ikke representerer et alternativ utenfor makten, men opererer inne i den. I sin utøvelse benytter den seg av de samme mekanismene som makten. Forskjellen er at motmakten ikke har sitt utgangspunkt hos de dominerende, men hos de dominerte.

Gjennom denne maktforståelsen åpner Foucault for en annen måte å se barns deltakelse på enn vi vanligvis gjør. Som oftest blir barns evne til deltakelse sett på som en iboende egenskap barn er født med, og som gradvis utvikler seg og blir mer avansert ettersom de blir eldre. Denne forståelsen kommer blant annet til uttrykk i § 12 i FNs barnekonvensjon, den såkalte deltakelsesparagrafen. Der står det at barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal garanteres retten til fritt å uttrykke disse i alle forhold som vedrører dem. Det står også at barnas synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med deres utvikling og alder (Barne- og familiedepartementet, 2003).

Barnekonvensjonen gir ingen føringer for hva som skal til for at et barn blir betraktet som modent nok til å danne seg egne synspunkter, eller hvilke kriterier som skal legges til grunn for vurderingen av hvilken betydning barnets ytringer skal få. Det er overlatt til voksne som samhandler med barn å gjøre disse vurderingene. I sin bok *Ethics in Light of Childhood* (2010), argumenterer den amerikanske teologen John Wall for at begrepet «aktør», siden moderniteten i all hovedsak har blitt assosiert med verdier som rasjonalitet, frihet, autonomi og uavhengighet. Han sier at dette er verdier som er hentet fra de voksnes verden, og at det vi så langt har fokusert på når det gjelder barns deltakelse i de vestlige samfunn, har

vært å tilskrive barna flest mulig av de samme verdiene som vi tilskriver voksne. Wall hevder at så lenge det er sånn, vil barn forbli marginalisert. De blir tvunget til å låne sin menneskelighet fra de som blir forstått å besitte den på en riktigere, mer fullverdig og avansert måte enn dem selv. På denne måten konstrueres barna som «den andre». De blir forstått fra et perspektiv der deres viktigste kjennetegn er at de mangler noe som voksne har. Dette kan lett føre til at de voksnes kunnskap om barna er den som blir sett på som sann og pålitelig, mens barnas kunnskap om seg selv blir sett på som mangelfull og upålitelig.

Ut fra det Foucault sier, vil barns måter å samhandle med voksne på, ikke være knyttet til egenskaper som hefter ved dem som individer, men til den posisjonen de har i nettverkene av maktrelasjoner der samhandlingene utspiller seg. Dette betyr at når barns kunnskap ikke blir lyttet til eller tatt på alvor, kan det forstås som et resultat av at barna er tildelt en så perifer plass i maktnettverkene at kunnskapen deres blir usynlig.

Med utgangspunkt i det jeg så langt har redegjort for, vil jeg i det følgende argumentere for at den formen for samtalegrupper jeg har observert, framstår som en praksis som er preget av en sterk pastoral styringsform. På den ene siden forholder gruppelederne seg til barna som aktører som er i stand til å styre seg selv på en ansvarlig måte. Samtidig legger de føringer for at barna bare kan styre seg selv innenfor rammer som er fastlagt på forhånd, på bakgrunn av en bestemt form for faglig kunnskap om dem. Dette medfører at det kun er de barna som er villige til å underkaste seg den faglige kunnskapen, som blir sett på som frie og ansvarlige. Barn som bruker sin autonomi til å styre seg selv på andre måter, blir møtt som umodne og uansvarlige.

Det er ikke livssituasjonen, men barna som skal endres

I manualene som ligger til grunn for arbeidet i samtalegruppene jeg var til stede i, er gruppene beskrevet som et helsefremmende og forebyggende tiltak (Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring, 2011; Voksne for barn, 2008). Målet med praksisen er ikke å endre barnas vanskelige livssituasjon, men å lære dem å forholde seg til livssituasjonen på en måte

som gjør at de unngår å utvikle psykiske eller psykososiale problemer. Gjennom å tilegne seg bestemte former for kunnskap og ferdigheter, og gjennom å delta i aktiviteter som kan gi opplevelser av mestring, skal barn som i utgangspunktet er triste, fortvilete, bekymrete og redde, og som lever et dagligliv preget av sviktende eller mangelfull omsorg (Grimsgaard, 2020), styres til å tenke at de har ressurser de kan bruke til å skape et godt liv for seg selv.

Begrunnelsen for denne måten å styre barna på, er forskningsbasert kunnskap som sier at barn med psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, tilhører en gruppe som har økt risiko for utfall som kan true deres framtidige utvikling og helse. De utfallene som oftest nevnes, er atferdsproblemer, dårlig sosial fungering, problemer med å etablere nære vennskap, unormale følelser av skyld og skam, et negativt selvbylde, overdreven ansvarfølelse overfor foreldrene og problemer med å stole på andre mennesker (Goodman & Gotlib, 1999; Skerfving, 2015; Trondsen, 2014; Ytterhus, 2012). Styringen er også begrunnet med forskning som viser at selv om barna statistisk tilhører en risikogruppe, er det mange det går bra med. De utvikler seg tilfredsstillende og lever etter hvert gode voksenliv. En viktig forutsetning for at dette skal skje, er at barna får hjelp til å utvikle sine iboende ressurser (Gladstone et al., 2006; Lindgaard, 2015; Ytterhus, 2012).

Til sammen utgjør disse perspektivene det som kan kalles vår tids diskurs om barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre. For barna har diskursen trolig virket positivt på den måten at den har ført til økt oppmerksomhet om deres behov for hjelp og støtte. Den har også bidratt med en forståelse av at barna ikke er viljeløse ofre for sine foreldres problemer, men forholder seg aktivt og reflektert til den livssituasjonen de er i. Fra et etisk perspektiv framstår diskursen imidlertid som svært problematisk. Den legger føringer for at det som skal danne grunnlaget, både for de profesjonelles styring av barna og for barnas styring av seg selv, er kunnskap som sier at det er noe galt med måten barna tenker og handler på, og at hvis barna vil ha et bedre liv, må de selv gjøre noe for å endre på dette. I samtalegruppene jeg har observert, var det flere barn som ga inntrykk av at de hadde tatt til seg denne faglige kunnskapen, og gjort den til en del av sin kunnskap om seg selv. Når jeg spurte barna hva

de hadde lært av å delta i gruppene, svarte de blant annet at de hadde lært at de hadde noen følelser som var gode, og noen følelser som var dårlige, og at de dårlige følelsene burde de kvitte seg med, ellers kunne de bli psykisk syke (Grimsgaard, 2020, s. 148).

En kamp for å bli anerkjent som et subjekt med rett til å ha en egen stemme

Ut fra det som er beskrevet i det forrige avsnittet, framstår vår tids diskurs om barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, som en sterkt normerende diskurs. Fordi den legger føringer for en styring som har som formål å bidra til et godt liv for en gruppe barn som har det veldig vanskelig, er den samtidig vanskelig å øve motstand mot, både for barna og de profesjonelle som skal hjelpe dem. Det blir nesten som å si at man ikke er på parti med det gode.

Når Emre og Hakan klart og tydelig sier fra at de ikke vil være med og snekre krakker, gjør seg utilgjengelige for gruppelederne og løper for å hoppe i høyet, gjør de på mange måter det diskursen sier at de må gjøre for å få et godt liv. De tar ansvar for seg selv. De gjør det imidlertid ikke gjennom å underkaste seg de rådende normer, men gjennom å ta i bruk den kunnskapen de har tilegnet seg gjennom erfaringer de har gjort i sitt dagligliv. De insisterer på at det som skjer med dem i deres hverdag, må få betydning for det som skjer i samtalegruppen.

Gjennom sin motmakt framviser Emre og Hakan en annen måte å være aktør på enn det den rådende diskursen legger føringer for. På den måten skapes det en revne i den logikken hjelpetiltaket bygger på, en revne som åpner for at gruppelederne kan legge den etablerte kunnskapen til side, og la guttenes stemmer bli hørt og tatt på alvor. Det skjer imidlertid ikke. I stedet for å se på motmakten til Emre og Hakan som en ressurs, blir gruppelederne sinte og irriterte. De opplever at guttene ødelegger for dem, at de står i veien for deres gode vilje. Samtidig er Emre og Hakan ikke uten videre villige til å gi slipp på sine perspektiver. Det oppstår en kamp om hvilken kunnskap som skal anerkjennes som gyldig. I denne kampen forholder gruppelederne seg til protestene til Emre og Hakan som en bekreftelse på at den rådende diskursen om barn som

har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, stemmer. I beste mening presser de guttene til å gi avkall på den kunnskapen de har om eget liv, og underkaste seg maktens vilje.

Gruppelederne er ikke bare de som styrer - de blir også selv styrt

Gjennom sine protester viser Emre og Hakan at det finnes en vei til deres subjektivitet som ikke har utgangspunkt i andres kunnskap om dem, men i den kunnskapen de selv har tilegnet seg i det livet de har levd. På denne måten bidrar motmakten deres til å synliggjøre at hjelpetiltaket de deltar i, kanskje ikke er så enhetlig og harmonisk som det ofte blir skapt et inntrykk av (Helmers, 2020; Skotheim, 2020), men heller er fylt av spenninger og konflikter. Det som kanskje er viktigst i den sammenheng, er at motmakten synliggjør at ikke alle barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre erfarer at den viktigste grunnen til at de har det vanskelig, er at det er noe galt med måten de føler og tenker på, men at det heller henger sammen med ting foreldrene sier og gjør mot dem.

Motmakten til Emre og Hakan framstår på flere måter som en skarp kritikk av den formen for samtalegrupper jeg har observert. En forutsetning for at vi kan få øye på denne kritikken, er at vi åpner oss for å forstå hvilken kunnskap om barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, guttenes motmakt er en reaksjon på. Samtidig viser fortellingen jeg har beskrevet at det å fremme denne formen for kritikk, kan ha store omkostninger for individet. For Emre og Hakan førte det til at de ble fratatt sin status som selvstendige aktører, og redusert til et problem.

I boken *Willful Subjects* (2014) argumenterer den britisk-australske filosofen Sara Ahmed for at den dominerende viljen veldig lett kan gli over til å bli sett på som den gode viljen. Hun sier at dette fører til at de som gir uttrykk for andre viljer, blir forstått som å være bærere av en egenrådighet som bør bekjempes. Utgangspunktet for hennes argumentasjon er et eventyr fra brødrene Grimm som på engelsk har fått navnet «The Willful Child». Det handler om ei jente som var så egenrådig (willful) at Gud ikke likte henne, og lot henne dø. Jenta var imidlertid så viljestærk at selv etter at hun var begravet, fortsatte den ene armen hennes å

komme opp av jorden, om og om igjen. Det ga seg ikke før jentas mor tok en stakk og slo armen gjentatte ganger til den falt til ro. I det godes navn ble barnets vilje knust, av en standhaftig voksen.

I forbindelse med at jeg har presentert doktorgradsarbeidet mitt for gruppeledere forskjellige steder i landet, har også jeg erfart hvor vanskelig det kan være å utfordre den gode viljen. Jeg har fått tilbakemeldinger på at selv om jeg ikke har observert gruppene til de jeg har presentert arbeidet mitt for, opplever de at jeg på en måte har kikket dem i kortene. Det liker de ikke. De har også sagt at de ikke kjenner seg igjen i de utfordringene jeg løfter fram, at de ikke har gyldighet for deres arbeid. De har snakket varmt om praksisen sin, og fortalt hvor populær den er. De har også sagt at de får veldig gode tilbakemeldinger på det de gjør, både fra foreldre og barn. Derfor føler de seg overbeviste om at det de gjør er rett, og at det virker.

Det kan være grunn til å tenke over om det ikke bare finnes en dominerende norm for hvordan barn som deltar i samtalegrupper bør tenke og oppføre seg, men også en norm for hvordan profesjonelle som leder slike grupper, bør tenke og handle. Ut fra det jeg har erfart, kan det også se ut til at denne normen i det store og hele er usynliggjort, og derfor vanskelig å tematisere. Etter hvert som jeg ble kjent med profesjonsutøverne som ledet samtalegruppene jeg har observert, var det flere som ga uttrykk for at de tvilte på verdien av det de gjorde (Grimsgaard, 2020, s. 225). Noen sa at de kjente seg utilpass. Andre beskrev en form for avmakt, en opplevelse av ikke å strekke til. De sa at de ikke trodde at det som skjedde i gruppene, gjorde noen forskjell for barna. Samtidig fortsatte de å utføre arbeidet sitt i tråd med den rådende normen. Når jeg spurte om de kunne gjort ting på en annen måte, svarte de at de hadde tenkt på det, men at de trodde det var best at de fortsatte å gjøre det på den måten manualen de arbeidet etter, foreskrev. De begrunnet det med at det var forsket på det som stod i manualen.

Oppdage - destabilisere - handle

I dette kapittelet har jeg prøvd å vise at det å ta den motmakten som finnes i barns stemmer på alvor, kan åpne for kunnskap som vanligvis er

skjult for oss voksne. Jeg har også argumentert for at det å ta barns motmakt på alvor, har en klar etisk dimensjon. Den handler om å ivareta og styrke barnas verdighet og personlige subjektivitet. Men er det i det hele tatt mulig, innenfor en praksis som er preget av en så sterk styringsform som den jeg har beskrevet, å arbeide for at pastoralmakten skal kunne åpne seg for motmakten, i stedet for å lukke seg for den? Kan praksisen endres i en retning der ikke bare de profesjonelles kunnskap om barna, men også barnas kunnskap om seg selv, tilkjennes en legitim plass?

Den indiske litteraturteoretikeren Gayatri Chakravorty Spivak (2009) sier at det er veldig vanskelig. Hun argumenterer for at den marginaliserte ikke har noen stemme, fordi det ikke finnes noen posisjon han eller hun kan bli hørt fra. Når de marginaliserte snakker, vil det de sier alltid bli fortolket ut fra de dominerendes logikk. Dette gjør det umulig for dem å bli tatt på alvor på sine egne premisser. For å demonstrere hvordan kvinners stemmer tradisjonelt har blitt visket ut, viser Spivak blant annet til den britiske kolonimaktens avskaffelse av enkeofring i India. Hun sier at koloniherrerne oppfattet seg selv som kvinnenens redningsmenn, og som forsvarere av deres rettigheter. Selv oppfatter hun det heller som et eksempel på at «hvite menn redder brune kvinner fra brune menn». Kvinnenens stemmer var, ifølge Spivak, aldri til stede i prosessen. På samme måte som jeg har argumentert for i min fortolkning av fortellingen om Emre og Hakan, ble de indiske kvinnenens kunnskaper og perspektiver usynliggjort av det som var den tidens dominerende ideologi og gode vilje, det hvite patriarkat.

Når Spivak sier at den marginaliserte ikke har en stemme, snakker hun ikke om en svikt i evnen til artikulasjon, men om en mangel på et fortolkningsrom som kan favne de marginalisertes perspektiver. Gjennom kapittelet har jeg argumentert for at dette er et argument som også har gyldighet for barn som lever i Norge i dag. Spivak (2014) sier at poenget med å snakke om de marginaliserte ikke må være å snakke for dem, men å forsøke å fjerne de hindringene som står i veien for at de kan bli hørt i sin annerledeshet. I den forbindelse har vi kanskje noe å lære av Emre og Hakan og deres «willfulness»?

Avslutningsvis vil jeg argumentere for «willfulness» som en dyd både profesjonsutøvere og forskere som beskjeftiger seg med barn og deres

livsvilkår, bør arbeide med å utvikle. Med det mener jeg at de må arbeide med å utvikle en bevissthet om at den dominerende viljen ikke nødvendigvis er den gode viljen. De må også arbeide med å utvikle en evne til å reflektere over hvordan de selv utøver makt, og hvordan makten bidrar til å forme dem. Når det gjelder barn som har psykisk syke og/eller rusavhengige foreldre, bør dette blant annet innebære å ta et tydelig oppgjør med forestillingen om at det er noe galt med dem.

Referanser

- Achmed, S. (2014). *Willful subjects*. Duke University Press.
- Almvik, A. & Ytterhus, B. (2004). *Ualminnelig alminnelighet – barn og unges hverdagsliv når mor har psykiske vansker* (Rapportserie for sosialt arbeid og helsevitenskap, nr. 50). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Barne- og familiedepartementet. (2003). FNs barnekonvensjon. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-barnekonvensjon/id88078/>
- Eliassen, K. O. (2015). *Foucaults begreper*. Scandinavian Academic press.
- Foucault, M. (1983). The subject and power. I H. L. Dreyfus (Red.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1999a). *Seksualitetens historie I. Viljen til Viten*. Pax Forlag A/S.
- Foucault, M. (1999b). *Diskursens orden: Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Spartacus Forlag.
- Gallagher, M. (2008). «Power is not an evil»: Rethinking power in participatory methods. *Children's Geographies*, 6(2), 137–150. <https://doi.org/10.1080/14733280801963045>
- Gladstone, B. M., Boydell, K. M. & McKeever, P. (2006). Recasting research into children's experiences of parental mental illness: Beyond risk and resilience. *Social Science & Medicine*, 62(10), 2540–2550. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.10.038>
- Goodman, S. H. & Gotlib, I. H. (1999). Risk for psychopathology in the children of depressed mothers: A developmental model for understanding mechanisms of transmission. *Psychological Review*, 106(3), 458–490. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.3.458>
- Grimsgaard, C. (2020). *Samtaler mellom profesjonelle og barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre: et etisk og narrativt perspektiv*. Cappelen Damm Akademisk. <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/101>
- Grøsfjeld, M.-B. (2004). Pasientens barn – psykologens ansvar? En drøfting av etiske prinsipper. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 41(11), 900–906.

- <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2004/11/pasientens-barn-psykologens-ansvar-en-drofting-av-etiske-prinsipper>
- Helmers, A.-K. (2020, 13. april). Forsker kritisk til samtaletilbud for barn. *Sykepleien*. <https://sykepleien.no/2020/04/forsker-kritisk-til-samtaletilbud-barn>
- Helsedepartementet. (2003). *Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse*. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/hd/bro/2003/0004/ddd/pdfv/187063-s.pdf>
- Hestmann, E., Vikan, A. & Huseby, T. (1995). Psykiatriske pasienters barn – hva gjøres? *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 115(23), 2891–2892.
- Lindgaard, H. (2005). Familier med alkoholproblemer: Gør det en forskel for børnenes voksenliv? *Nordisk Psykologi*, 57(2), 107–129. <https://doi.org/10.1080/00291463.2005.10637364>
- Mevik, K. & Trymbo, B. E. (2002). *Når foreldre er psykisk syke*. Universitetsforlaget.
- Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring (2011). *SMIL-grupper: En guide for etablering*. http://mestring.no/wp-content/uploads/2013/05/smil_guide_2011.pdf
- Rimehaug, T. & Helmersberg, I. (2015). Dyrke vekstkraft og forvente uår. Implementering av forebyggende tiltak. I B. S. M. Haugland, K. E. Bugge, M. V. Trondsen & S. Gjesdahl (Red.), *Familier i motbakke: På vei mot bedre støtte til barn som har psykisk syke og rusavhengige foreldre* (s. 241–251). Fagbokforlaget.
- Sander, H.-J., Villadsen, K. & Wyller, T. (2016). Introduction. Discovering spaces of hospitality beyond the religious/secular divide. I H. J. Sander, K. Villadsen & T. Wyller (Red.), *The spaces of others – heterotopic spaces*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Skerfving, A. (2015). Barn till föräldrar med psykisk ohälsa: Barndom och uppväxtvillkor [Doktoravhandling, Stockholms universitet]. DiVA. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:846560/FULLTEXT01.pdf>
- Skotheim, H. (2020, 24. februar). Forsker kritiserer samtalegrupper for barn av rusavhengige og psykisk syke: – De klarte ikke høre etter hva barna sa. <https://frifagbevegelse.no/nyheter/forsker-kritiserer-samtalegrupper-for-barn-av-rusavhengige-og-psykisk-syke--de-klarte-ikke-hore-etter-hva-barna-sa-6.158.681583.ec92824cbf>
- Solberg, A. (2003). *Hjelp til barn som har foreldre med psykiske lidelser. Evaluering av prosjektet og virksomheten «Du er ikke den eneste» – et gruppetilbud med psykopedagogisk tilnærming til barn og unge som har foreldre med psykiske lidelser* (NOVA skriftserie 4/03). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Spivak, G. C. (2009). *Kan de underordnede tale?* Agora.
- Spivak, G. C. (2014). *Subalternisering och den globala utopin*. Tankekraft Förlag.
- St.meld. nr. 25 (1996–1997). *Åpenhet og helhet: Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene*. Sosial- og helsedepartementet. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/st-meld-nr-25_1996-97/id191086/

- St.prp. nr. 63 (1997–98). Om Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999–2006. Sosial- og helsedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-63-1997-98-/id201915/>
- Trondsen, M. V. (2014). «Vi er ikke syke mennesker – vi har bare et behov for å snakke». En kvalitativ studie av en internettbasert selvhjelpsgruppe for ungdom med en psykisk syk forelder [Doktoravhandling, UiT Norges arktiske universitet]. UiT Munin. <https://hdl.handle.net/10037/6380>
- Voksne for Barn (2008). *Mestringsgrupper*. Manual. Internt dokument.
- Wall, J. (2010). *Ethics in light of childhood*. Georgetown University Press.
- Ytterhus, B. (2012). Hva er et «pårørende barn»? I B. S. M. Haugland, B. Ytterhus & K. Dyregrov (Red.), *Barn som pårørende* (s. 18–43). Abstrakt forlag.
- Östman, M. (2008). Interviews with children of persons with a severe mental illness – investigating their everyday situation. *Nordic Journal of Psychiatry*, 62(5), 354–359. <https://doi.org/10.1080/08039480801960065>
- Aamodt, L. G. & Aamodt I. (2005). *Tiltak for barn med psykisk syke foreldre: Rapport*. Regionsenter for barn og unges psykiske helse, Helseregion Øst og Sør.